

Analysis of the Criminal Law Approach to Privacy Protection with a Look at International Documents

Fatemeh Bakhtiari, Jalal al-Din Ghiasi

1 . Ph.D. Student, University of Qom, Qom, Iran (Corresponding Author)

fbakhtiari920@yahoo.com

2. Associate Professor, University of Qom, Qom, Iran jalalghiasi2001@yahoo.com

Article Info	ABSTRACT
Article Type: Research Article	The protection of the privacy (Ḥarīm-i Khusūṣī) of individuals in statutory law, particularly in the criminal law of Iran, and the analysis of this matter and the study of its challenges, is an important issue that demonstrates the necessity of the present research. The forthcoming writing, using a descriptive-analytical method and library study, and by scrutinizing laws and international documents, achieved this important finding that the legislator, based on the expediency of maintaining the order and security of society in Article 45 of the Criminal Procedure Code approved in 2013, has violated the privacy of perpetrators of crimes under clauses (A) to (T) of Article 302 and has allowed ordinary citizens to intervene in these crimes; furthermore, regarding biometric cards known as smart cards, without legal support and the devising of measures for the proper encryption of sensitive data, the possibility of hacking and infiltration into the servers providing services for such cards always exists. Therefore, by observing and exploring international documents such as the UN Universal Declaration of Human Rights and the 2016 European Commission for Democracy through Law document, with a correct definition and recognition of the private place (privacy) and respect for it, and also by institutionalizing legal culture through increasing the legal literacy of citizens, respect and submission to the law and the thought of the rule of law (Ḥākīmīyat-i Qānūn) will become far easier, and privacy can be protected in a worthy manner.
Article history: Received 2025/02/28 Accepted 2025/07/06	
Keywords: <i>Rule of Law (Ḥākīmīyat-i Qānūn), Privacy (Ḥarīm-i Khusūṣī), International Document, Criminal Law, Protection.</i>	

Cite this article: Bakhtiari, Fatemeh (2025), Ghiasi, Jalal al-Din (2025). Analysis of the Criminal Law Approach to Privacy Protection with a Look at International Documents, *Religion and Law*, 48 (13), 137-151.



©Fatemeh Bakhtiari, Jalal al-Din Ghiasi

<https://doi.org/10.225/qjrl.2025.316.1006>

Publisher: Islamic Research Center of Parliament of I.R.IRAN.



واکاوی رویکرد حقوق کیفری در حفاظت از حریم خصوصی با نگاهی به اسناد بین‌المللی

فاطمه بختیاری، جلال الدین قیاسی

۱. دانشجوی مقطع دکتری دانشگاه قم، قم، ایران (نویسنده مسئول) fbakhtiari920@yahoo.com

۲. دانشیار دانشگاه قم، قم، ایران jalalghiasi2001@yahoo.com

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: مقاله پژوهشی تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۱۲/۱۰ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۴/۱۵	صیانت از حریم خصوصی اشخاص در حقوق موضوعه و خصوصاً در حقوق کیفری ایران و واکاوی این امر و مطالعه چالش‌های آن، امر مهمی است که ضرورت پژوهش حاضر را نشان می‌دهد. نوشتار پیش‌رو با روش توصیفی - تحلیلی و با مطالعه کتابخانه‌ای و با مذاقه در قوانین و اسناد بین‌المللی به این مهم دست یافت که قانون‌گذار بنا بر مصلحت حفظ نظم و امنیت جامعه در ماده ۴۵ ق.آ.د.ک مصوب ۱۳۹۲ حریم خصوصی مرتکبان جرایم بندهای (الف) تا (ت) ماده ۳۰۲ را نقض کرده و به شهروندان عادی اجازه مداخله در این جرایم را داده است؛ همچنین در کارت‌های بیومتریک موسوم به کارت هوشمند بدون پشتیبانی قانونی و اندیشیدن تمهیدات در راستای رمزگذاری مناسب داده‌های حساس، امکان هک و رخنه در سرورهای ارائه‌دهنده خدمات این قبیل کارت‌ها همیشه وجود دارد. از این‌رو با ملاحظه و کاوش در اسناد بین‌المللی مانند اعلامیه جهانی حقوق بشر سازمان ملل و سند کمیسیون اروپایی برای دموکراسی ۲۰۱۶ با تعریف و بازشناخت صحیح از مکان خصوصی (حریم خصوصی) و احترام بدان و همچنین با نهادینه کردن فرهنگ حقوقی از طریق افزایش سواد حقوقی شهروندان، احترام و کرنش در مقابل قانون و تفکر حاکمیت قانون به مراتب آسان‌تر شده و به طور بایسته می‌توان به حفاظت از حریم خصوصی پرداخت. واژگان کلیدی: حاکمیت قانون، حریم خصوصی، سند بین‌المللی، حقوق کیفری، حفاظت

استناد: بختیاری، فاطمه (۱۴۰۴)، قیاسی، جلال الدین (۱۴۰۴). واکاوی رویکرد حقوق کیفری در حفاظت از حریم خصوصی با نگاهی به اسناد بین‌المللی. دین و قانون، ۴۸ (۱۳)، ۱۵۱-۱۳۷.



© نویسنده: فاطمه بختیاری، جلال الدین قیاسی

ناشر: مرکز تحقیقات اسلامی مجلس ایران.

<https://doi.org/10.225/qjrl.2025.316.1006>

مقدمه

حریم خصوصی آن عرصه و حوزه‌ای از عملکرد آدمی است که خصیصه بارز و مشخص آن، دوربودن از هرگونه مداخله و غیرعلنی بودن آن است که بنا بر شرایط و اوضاع و احوال حاکم در هر جامعه و موقعیت زمانی می‌تواند متفاوت باشد. از سوی دیگر ایده و تفکر حاکمیت قانون از آرمان‌های دیرین بشر است که سعی در استقرار و برقراری قوانین به جای مانایی و حکمرانی اشخاص است.

توسعه و ترقی افکار جامعه و پذیرش حریم خصوصی از یک سو اگر چه سبب پاسداشت این قلمرو از سوی اجتماع و حقوق موضوعه شده ولی درعین حال بعضاً امکان اینکه این حیطه با تفکر حاکمیت قانون چالش‌هایی داشته باشد، وجود دارد که این چالش‌ها ممکن است تأمین اهداف قوانین را با خطراتی مواجه سازند.

قانون‌گذار ایران در سیاست جنایی تقنینی، در راستای تکریم حریم خصوصی شهروندان خود، در قوانین مختلف به این مهم پرداخته و تجاوز بدان را با پاسخ کیفری روبرو کرده است. این پژوهش با روش توصیفی - تحلیلی و با بررسی قوانین و اسناد بین‌المللی، به مطالعه جلوه‌های حفظ حریم خصوصی و همچنین چالش‌های آن در رابطه با حاکمیت قانون پرداخته است. از این رو در صدد پاسخ‌دهی به این سؤال است که رویکرد نظام حقوق کیفری ایران در رابطه با صیانت از حریم خصوصی و ایده حاکمیت قانون چیست؟ و همچنین رهیافت اسناد بین‌المللی در این زمینه چگونه است؟

رویکرد حقوق موضوعه ایران خصوصاً حقوق کیفری ایران در این زمینه نیازمند بازنگری جدی است؛ زیرا با عنایت به اسناد بین‌المللی تعریفی از مکان و حریم خصوصی نشده است که همین موضوع خود سبب دشواری‌هایی در خصوص حمایتی شایسته از حریم خصوصی شهروندان می‌شود.

اگر چه در مورد حاکمیت قانون و همچنین حفظ حریم خصوصی پژوهش‌هایی انجام شده ولی درعین حال هیچ یک به طور خاص به بررسی موضوع حاضر از حیث مطالعه اسناد بین‌المللی نپرداخته‌اند.

جهت پیشبرد مطالب، مطالعه حاضر در سه بخش تنظیم شده است؛ بخش اول با عنوان مفهوم‌شناسی، بخش دوم به بررسی جلوه‌های صیانت از حریم خصوصی و در بخش سوم به چالش‌های مرتبط پرداخته شده است.

۱. کلیات و مفاهیم

پیش از ورود به بحث اصلی در این بخش جهت تشخیص ذهن به بیان توضیحاتی در دو بند به ایده حاکمیت قانون و حریم خصوصی پرداخته می‌شود.

۱-۱. حاکمیت قانون^۱

آرزوی دیرینه بشر اداره شدن امور توسط قوانین به جای اشخاص است. حاکمیت قانون را باید در مقابل حاکمیت اشخاص قرار داد. همین امر سبب الهام بخشیدن به گفتمان سیاسی و حقوقی شده است. حاکمیت قانون یک معنای عام دارد که به معنای وجود نظم و انتظام در جامعه است؛ و یک معنای خاص دارد و آن به معنای اجرای قانون موضوعه و مصوبات مجلس قانون گذاری، به نحو درست و در راستای اهداف وضع آن قانون؛ و اینکه همه در برابر قانون مساوی بوده و کسی بالاتر از قانون نباشد. این ایده به عنوان وسیله ای برای حمایت از افراد در برابر اعمال خودسرانه قدرت است. این مفهوم شامل اصولی است مانند: «قانونی بودن، متضمن فرایند شفاف، پاسخگو، دموکراتیک و کثرت گرایانه برای وضع قوانین است. اطمینان حقوقی از منع اعمال خودسرانه قوه مجریه؛ حمایت قضایی مؤثر توسط دادگاه های مستقل و بی طرف، بررسی مؤثر قضایی از جمله احترام به حقوق اساسی؛ تفکیک قوا؛ و برابری در برابر قانون است» (Adamidis, 2024, p393). در واقع باید متوجه این امر بود که قانون به گونه ای تنظیم شده باشد که توانایی هدایت مخاطبان خود را داشته و در چارچوب نظم موجود در جامعه باشد. «بر اساس حاکمیت قانون، حاکمان باید در حیطه نظم مبتنی بر قانون اساسی، به شیوه ای رفتار کنند که رفتار آنان سازگار با قانون اساسی و محدود به رویه هایی باشد که عموم مردم از آن ها مطلع اند» (مرکز مالیری، ۱۳۹۴، ص ۱۵۳). این ایده که گاهی با مضمون (Supremacy of law) نیز شناخته می شود، در حال حاضر با سیما و معنایی عام و گسترده پذیرفته شده است و نشانگر این است که برگزیدن هر تصمیمی باید بر مبنای قوانین مصوب بوده و از هر گونه اعمال قدرتی جز این مسیر به دور باشد.

۱-۲. حریم خصوصی^۲

حریم خصوصی گستره مادی و معنوی اطراف اشخاص است که باید به دور از هرگونه دخالت غیر معقول و بدون اجازه آن ها باشد. «اسلام برای زندگی خصوصی افراد جایگاه ویژه ای قائل است و به حریم خصوصی اهمیتی قداست گونه می دهد. اسلام حفظ حریم خصوصی افراد را نه تنها تکلیف فردی همه شهروندان، بلکه از وظایف دولت و حکومت اسلامی می داند و هرگونه دخل و تصرف یا تجاوز غیرقانونی به حریم خصوصی افراد را نهی می کند. پایه های حفاظت از حریم خصوصی افراد در اسلام عبارت اند از: ۱. نهی از سوءظن نسبت به مردم ۲. ممنوعیت جاسوسی ۳. نهی از غیبت ۴. ممنوعیت ورود بدون اجازه به خانه دیگران» است (Mirshekari & Ahmadi, 2021, p21). در کمیته کالکات انگلستان در

1 . Rule of the law

2 . Privacy

سال^۱ ۱۹۹۰ حریم خصوصی چنین تعریف شده «حق داشتن حمایت از اطلاعات شخصی افراد در برابر نصب دستگاه‌های کنترل‌گر جهت کسب اطلاعات و انتشار آن‌هاست؛ و با اعطای اختیاراتی به دادگاه‌ها جهت ممنوعیت انتشار اطلاعات قربانیان در شرایطی خاص.» همچنین قابل ذکر است در ماده ۸ کنوانسیون اروپایی حقوق بشر^۲ که به حریم خصوصی پرداخته چنین آمده: «الف) هر کس حق دارد به زندگی خصوصی و خانوادگی، خانه و مکاتباتش احترام بگذارند. ب) هیچ‌گونه مداخله‌ای از سوی مقام عمومی در اعمال این حق وجود نخواهد داشت، مگر آن‌گونه که مطابق قانون باشد و در یک جامعه دموکراتیک به نفع امنیت ملی، امنیت عمومی یا رفاه اقتصادی کشور ضروری باشد. برای جلوگیری از بی‌نظمی یا جنایت، برای حفظ سلامتی یا اخلاقیات، یا برای حمایت از حقوق و آزادی‌های دیگران» ضرورت دارد.

۲. جلوه‌های حریم خصوصی در حقوق کیفری

این بخش به مطالعه جلوه‌های حمایت کیفری از حریم خصوصی می‌پردازد که در سه بند بازداشت، منع ورود به مکان خصوصی و در انتها به انتشار بدون مجوز تصاویر افراد پرداخته شده است.

۲-۱. بازداشت

از نمودهای روشن و مشهود تعدی به حریم خصوصی سلب آزادی و بازداشت افراد است. از آنجاکه فطرت انسان همراه با آزادی و نفی سلطه است، این نوع حریم را جز با مجوز قانونی نمی‌توان نقض کرد؛ و در صورت تعدی با پاسخ قانونی روبرو خواهد شد. به‌طوری‌که مقنن در ماده ۲۳۷ آئین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲ مقرر داشته: «صدور قرار بازداشت موقت جایز نیست، مگر در مورد جرایم زیر که دلایل، قرائن و امارات کافی بر توجه اتهام به متهم دلالت کند...» اهمیت حفظ این حریم به حدی است که به‌صراحت سلب آزادی شهروندان توسط مقامات قضایی منع شده مگر در صورت وجود قرائنی برخلاف آن.

چنین نقضی چه از جانب شهروندان و چه مأموران دولت جرم محسوب می‌شود. ماده ۵۸۳ قانون مجازات اسلامی بخش تعزیرات مصوب ۱۳۷۵ بیان داشته: «هر کس از مقامات یا مأمورین دولتی یا نیروهای مسلح یا غیر آن‌ها بدون حکمی از مقامات صلاحیت‌دار در غیر مواردی که در قانون جلب یا توقیف اشخاص را تجویز نموده، شخصی را توقیف یا حبس کند

۱. گزارش کمیته حفظ حریم خصوصی و موضوعات مرتبط بدان که توسط وزیر امور خارجه انگلستان در ژوئن ۱۹۹۰ به پارلمان ارائه شد که ریاست این کمیته با دیوید کالکات بود.

- calcutt committee, Report of the Committee on Privacy and Related Matter, London (1990)

یا عنفاً در محلی مخفی نماید به یک تا سه سال حبس یا جزای نقد یا از شش تا هجده میلیون ریال محکوم خواهد شد.» حتی در صورت اقتضای سلب آزادی افراد باید حقوق اساسی بشر رعایت شود و این همان نکته است که در اصل ۱ دستورالعمل مجموعه اصول حمایت از همه افراد تحت هر بازداشت یا حبس سازمان ملل در سال ۱۹۸۸^۱ اشاره شده: «با همه افراد تحت هر نوع بازداشت یا حبس باید به شیوه‌ای انسانی و با احترام به کرامت ذاتی شخص انسانی رفتار شود.» □

۲-۲. منع ورود به مکان خصوصی

این قلمرو دربردارنده آن ضوابطی است که موضوع آن منشی است که خصوصیت آشکار آن بی‌توجهی به حقوق افراد در خصوص حق محدودیت دیگری در رابطه با ورود به مکان‌هایی است که ویژگی آن‌ها، شخصی بودن است؛ اعم از اینکه این اماکن، محیط کار یا زندگی شخص باشد. این عرصه همراه با کوچک‌ترین شکل حق فرد مبنی بر مصونیت اماکن شخصی از تعرض است و با وجود این اندازه از اهمیت آن متأسفانه تعریفی از آن در قوانین نشده است که همین فقدان تعریف مشخص از مکان خصوصی در ادبیات حقوقی موجبات زیر پا گذاشتن حاکمیت قانون را فراهم می‌کند چرا که از اصول مهم حاکمیت قانون ۱. در دسترس بودن قانون ۲. شفافیت قانون ۳. به‌وسیله کارشناسان متخصص تدوین شدن قانون است که بدون وجود چنین تعریفی در متون قانونی، ویژگی دوم نقض شده که خود زمینه‌ساز تخطی از حاکمیت قانون خواهد بود.

در بند (۵۸) و (۵۹) سند کمیسیون اروپایی برای دموکراسی از طریق قانون در سال ۲۰۱۶^۲ از جمله مواردی که برای قطعیت قانون نامبرده شده است، قابل‌پیش‌بینی بودن آن است. این موضوع نه تنها به این معناست که قانون قبل از اجرا اعلام شود و از نظر تأثیرات آن نیز قابل‌پیش‌بینی باشد، بلکه باید با دقت و وضوح کافی تدوین شود تا به اشخاص امکان تنظیم رفتار خود، مطابق آن را دهد؛ حال آنکه با فقدان تعریفی دقیق و کارا از اصطلاحات در متون قانونی نمی‌توان افراد را مورد مؤاخذه قرار داد.

قابل‌ذکر است که مکان خصوصی از مفاهیم نسبی و حیثی بوده و تعریف آن از فرهنگی به فرهنگ دیگر متفاوت است؛ چرا که مکان خصوصی یک فرد شهری متفاوت از مکان خصوصی یک فرد عشایری است که امکان برپایی و جابه‌جایی سریع آن همواره وجود دارد؛ درعین حال با وجود این ویژگی عدم استقرار دائمی آن، در صورت هتک حرمت در کنف حمایت قانون و مصون از تعرض شناخته می‌شود. با وجود این، مکان خصوصی را می‌توان

1 . Body of Principles for the Protection of All Persons under Any Form of Detention or Imprisonment (1988)

2 . European Commission Document on Democracy through Law (2016)

هر فضایی دانست که برای سکونت یا غیر آن است که ورود دیگران بدون مجوز قانونی در آن مجاز نیست.

مصونیت از تعرض اماکن تعطیل و خصوصی در ماده ۵۸ ق. آدک چنین آمده است: «ضابطان دادگستری باید به هنگام ورود به منازل، اماکن بسته و تعطیل، ضمن ارائه اوراق هویت ضابط بودن خود، اصل دستور قضایی را به متصرف محل نشان دهند و مراتب را در صورت مجلس قید نمایند و به امضا شخص یا اشخاص حاضر برسانند و...» مقنن در مواد ۶۹۱ الی ۶۹۴ قانون مجازات اسلامی بخش تعزیرات و در ماده ۶۹۵ تشدید مجازات برای متعرضان به این حریم را در نظر گرفته است.

۲-۳. انتشار بدون مجوز تصاویر افراد

هرگونه تصویر اعم از فیلم و عکس که به طور معمول و در شرایط عادی، افراد اجازه تهیه، توزیع و انتشار آن را ندهند را باید حریم خصوصی آن‌ها محسوب کرد. چه این تصاویر در محیطی عمومی ثبت، ذخیره و منتشر شود و چه در محیطی خصوصی، در هر حال بدون رضایت افراد، باید نقض حریم خصوصی قلمداد کرد. این حق یکی از حقوق اساسی بشر است که در سطح جهانی نیز مورد حمایت قرار گرفته است. در ماده ۱۲ اعلامیه جهانی حقوق بشر ۱۹۴۸^۱ بیان داشته: «هیچ کس نباید مورد مداخله خودسرانه در حریم خصوصی، خانواده، منزل یا مکاتبات قرار گیرد و آبرو و حیثیت وی مورد تعرض قرار گیرد. هر کس حق دارد در برابر چنین مداخلات یا حملاتی از حمایت قانون برخوردار شود.» ارزشمندی کرامت انسانی اقتضای این امر را دارد که یکی از مهم‌ترین مصادیق حریم خصوصی یعنی تصاویر و فیلم‌های افراد بدون رضایت آن‌ها ثبت و منتشر نشود. «عکس و تصویر جز شخصیت آدمی است و تعرض به آن، تعرض به شخصیت فرد محسوب می‌شود و از این رو ممنوع و موجب مسئولیت است و هر فرد می‌تواند از انتشار عکس و تصویر خود حتی اگر بدون سوءنیت باشد جلوگیری کند» (انصاری، ۱۴۰۰، ص ۲۶۰).

در ماده ۱۷ قانون جرایم رایانه‌ای، مقنن در راستای حمایت از حقوق شهروندان و مصونیت از تعرض اشاره کرده: «هر کس به وسیله سامانه‌های رایانه‌ای یا مخابراتی صوت یا تصویر یا فیلم خصوصی یا خانوادگی یا اسرار دیگری را بدون رضایت او جز در موارد قانونی منتشر کند یا در دسترس دیگران قرار دهد، به نحوی که منجر به ضرر یا عرفاً موجب هتک حیثیت او شود، به حبس از نود و یک روز تا دو سال یا جزای نقدی از پنج میلیون ریال تا چهل میلیون ریال یا هر دو مجازات محکوم خواهد شد.»

۳. چالش‌های حاکمیت قانون در خصوص حفاظت از حریم خصوصی

ایده و تفکر حاکمیت قانون در حقوق موضوعه ایران در خصوص حفظ حریم خصوصی

1 . Universal Declaration of Human Rights (1948)

در بررسی با دستورالعمل‌ها و اسناد بین‌المللی با چالش‌هایی همراه بوده است که این چالش‌ها در دو حیطه ترجیح مصلحت و عدم رعایت بایسته‌های قانون‌گذاری مطالعه شده است.

۳-۱. ترجیح مصلحت به حفظ حریم خصوصی

از چالش‌های مهم صیانت از حریم خصوصی، رعایت مصلحت است. مصلحت عبارت است از «آنچه که با مقاصد انسان در امور دنیوی یا اخروی یا هر دو موافق بوده و نتیجه آن به‌دست آوردن منفعت یا دفع ضرر باشد» (دهقان چاچکامی، ۱۳۹۰، ص ۳۶). رعایت حقوق و آزادی‌های مخاطبان قانون از یک‌سو اقتضا می‌کند که قوانینی متناسب با وضعیت جامعه وضع و اجرا شود و از سوی دیگر مصلحت، نظم و امنیت جامعه نیازمند چشم‌پوشی از برخی از این حقوق است. چرا که بعضاً میان مصلحت عمومی و حفظ حریم خصوصی موقعیتی پیش می‌آید که به‌ناچار یکی از این دو را باید انتخاب کرد؛ مانند آنچه که در وضعیت پزشک و بیمار رخ می‌دهد. کد بین‌المللی اخلاق پزشکی ۲۰۰۶ انگلستان^۱ وظایفی را برعهده پزشکان در مقابل بیماران قرار داده از جمله: «یک پزشک باید به حق رازداری بیمار احترام بگذارد. افشای اطلاعات محرمانه زمانی که بیمار به آن رضایت می‌دهد یا خطر آسیب واقعی و قریب‌الوقوع به بیمار یا دیگران وجود دارد، اخلاقی است و این تهدید تنها با نقض محرمانه بودن قابل حذف است.» با وجود تلاقی میان حفظ محرمانگی اطلاعات و افشای اطلاعات بیمار باید اذعان کرد این موارد نقض حریم خصوصی و اطلاعات بیماران قابل‌پذیرش و پیگیری قانونی ندارد. نکته شایان ذکر اینکه «در نظام حقوقی ایران نیازی به تشخیص و دستور موردی دادگاه در خصوص نقض محرمانگی داده‌های پزشکی نیست و تشخیص ضرورت افشا با خود پزشک است» (شایسته مجد و همکاران، ۱۴۰۱، ص ۲۷۴).

در اصل ۲ دستورالعمل مجموعه اصول حمایت از همه افراد تحت هر بازداشت یا حبس سازمان ملل چنین آمده: «دستگیری، توقیف یا حبس فقط باید بر اساس مقررات قانون و توسط مقامات ذی‌صلاح یا اشخاصی که برای این منظور مجاز هستند انجام شود.» مثل اینکه در تبصره یک ماده ۴۵ آدک «چنانچه جرایم موضوع بندهای (الف)، (ب)، (پ) و (ت) ماده (۳۰۲) این قانون به‌صورت مشهود واقع شود، در صورت عدم حضور ضابطان دادگستری، تمام شهروندان می‌توانند اقدامات لازم را برای جلوگیری از فرار مرتکب جرم و حفظ صحنه جرم به عمل آورند.» این ماده بنا بر مصلحت به مردم عادی این امکان را داده که در صورت رخداد جرایم مصرح با وجود نقض حریم افراد، مداخله کرده و اقدام به حفظ آثار جرم نمایند. چنین ایده‌ای پذیرفته شده است که در شرایطی مصلحت و نفع عمومی بر صیانت از حریم خصوصی ارجحیت داشته باشد، با این حال باید معترف بود در این موارد ضابطه مهم پذیرش مصلحت، عقلانی بودن آن است. به این معنا که «اگر بر عقل سلیم عرضه شود،

1. THE WMA INTERNATIONAL CODE OF MEDICAL ETHICS UK (2006)

عقل آن را تلقی به قبول می‌کند، لذا مصلحت‌سنجی بر اثر احساسات و عواطف زودگذر و یا گرایش‌های حزبی و گروهی و یا تمایلات نفسانی، مجوز نخواهد داشت» (دهقان چاچکامی، ۱۳۹۰، ص ۱۸۳). نمونه بارز و چشمگیر این مورد را می‌توان در الزام قانونی در خصوص داشتن کارت‌های هوشمند ملی یا کارت‌های موسوم به بیومتریک^۱ جستجو کرد. یک کارت هوشمند با تراشه^۲ نصب شده بر روی آن امکان شناسایی، تصدیق هویت، اثر انگشت و امضای دیجیتال را فراهم می‌کند؛ و به این دلیل بیومتریک نامیده می‌شود که عکس و اثر انگشت صاحب‌کارت به طور الکترونیکی در کارت هوشمند ثبت و ضبط می‌شود.

با وجود اینکه جعل کردن این قبیل کارت‌ها دشوار است، درعین حال، یکی از بزرگ‌ترین چالش‌های بهره‌گیری از آن، حفظ حریم خصوصی است. اگر سرورهایی که اطلاعات بیومتریک را پشتیبان می‌کنند هک شده و رخنه‌ای در آن‌ها رخ دهد، می‌تواند نتایج فاجعه‌باری ایجاد کند؛ همان حادثه‌ای که برای دفتر مدیریت پرسنل ایالات متحده آمریکا^۳ در سال ۲۰۱۴ رخ داد؛ این پیشامد به‌قدری هوشمندانه روی داد که یک سال بعد، یعنی در سال ۲۰۱۵ کشف شد که سال قبل نفوذی صورت گرفته و حدود شش میلیون اثر انگشت به سرقت رفته است. بی‌توجهی به این مسائل مهم جانبی با وجود کارایی مثبتی که این کارت‌ها دارند، سبب سوءاستفاده‌های فراوان و نقض حریم خصوصی خواهد شد. درحالی‌که عقلایی نبوده و به مصلحت عموم نیست که قوانین مناسبی در این زمینه تدوین نشود و به‌راحتی در پورتالی مانند سازمان نظام پزشکی در خصوص هک شدن اطلاعات از خود سلب مسئولیت شود، ولی درعین حال در قانون جرایم رایانه‌ای مصوب ۱۳۸۸ رفتار مرتکبان با پاسخ کیفری مواجه شود؛ و حاکمیت قانون نیز در این موارد زیر سؤال خواهد رفت، زیرا باید قبل از پاسخ کیفری تدابیر، تمهیدات و مکانیسم‌های قانونی ویژه‌ای در زمینه جلوگیری از رخنه از راه دور، تشخیص نفوذ خارجی و همچنین رمزگذاری مناسب داده‌های حساس به همراه ضمانت اجرایی مناسب در نظر گرفت. باید بر این نکته اذعان کرد «گرچه با وجود قانون همه مشکلات حل نمی‌شود، ولی بدون قانون نیز هیچ مشکلی حل نمی‌شود» (عبدی، ۱۳۸۱، ص ۱۵۳). بدون در نظر گرفتن چنین سیاستی آسیب‌پذیری داده‌ها قطعی بوده و سبب گسترش جَویی از بی‌اعتمادی و درعین حال ازدست‌رفتن گنجینه‌ای از اطلاعات شخصی شهروندان خواهد شد.

۲-۳. عدم رعایت بایسته‌های قانون‌گذاری

لزوم حفظ حریم خصوصی سبب شده تا نهادها و اشخاص فعال در سیاست جنایی

1. Biometric ID Card

2. Chip

3. https://en.wikipedia.org/wiki/Office_of_Personnel_Management_data_breach

با بهره‌گیری از تمام امکانات و ابزارهای در دسترس پاسخی معقول به نقض این حریم دهند. قانون‌گذاری یکی از ارکان بااهمیت مدیریت نظام‌مند پدیده مجرمانه در حوزه حریم خصوصی است که می‌تواند نقشی مهم داشته باشد. قانون‌نویسی مهارتی تخصصی است که بر اصول بنیادین بنا شده است؛ «بدون شک بی‌توجهی به قواعد و فنون قانون‌گذاری، مهم‌ترین و عادلانه‌ترین قوانین را در عمل دچار مشکل می‌کند» (شفیعی سروستانی، ۱۳۸۵، ص ۱۸۶). «در موارد حساس، هنگامی که علم زمینه‌ای ممکن است نامطمئن باشد و همچنین عواقب سیاسی، اجتماعی، اقتصادی، بهداشتی و... احتمالی یک تصمیم از نظر خطرات بالا باشد به سنجش موضوعات پرداخته که بسته به موضوع، با به‌کارگیری از نظر متخصصان میان‌رشته‌ای برای مدنظر قرار دادن دیدگاه‌های اقلیت و مخالف و همچنین در نظر گرفتن تأثیرات جغرافیایی، فرهنگی و جنسیتی در این باره احساس می‌شود» (Steffensen et al, 2012, p11-12). قوانین و مقررات دارای جوانب گوناگونی هستند که ضرورت دارد با دقت کافی مورد واکاوی قرار گرفته و تبعات مثبت و منفی آن‌ها به طور دقیق بررسی شود تا مجلس قانون‌گذاری به این یقین دست یابد که این قانون مورد نظر، دارای حداکثر منفعت و آسیب حداقل است. قوانین که با هدف به سامان کردن مسائل اجتماع تصویب می‌شوند چه‌بسا خود به دلیل فقدان سنجش ابعاد مختلف آن، چالش‌های تازه‌ای در جامعه ایجاد کنند. «قوانینی که ذاتاً منصفانه هستند، مردم را به اقدام تشویق می‌کنند. قوانین تصویب شده در جامعه باید در جهت دستیابی به منافع مشترک باشد. تأکید می‌شود قوانینی که ذاتاً منصفانه هستند باید توسط روشنفکرترین اعضای جامعه تدوین شوند تا از حمایت مردمی، احترام عمومی و به رسمیت شناختن شایستگی‌های آن‌ها برخوردار باشند» (Alimbekova & Ibrayeva, 2024, p202). اگر افکار عمومی قانون را ناعادلانه بدانند، در این صورت تمایل به دور زدن قانون، افزایش نیهیلیسم^۱ قانونی و به‌طور کلی افزایش جرم وجود دارد.

در این مورد ماده ۱۷ قانون جرایم رایانه‌ای مصوب ۱۳۸۸ بیان می‌دارد: «هر کس به‌وسیله سامانه‌های رایانه‌ای یا مخابراتی صوت یا تصویر یا فیلم خصوصی یا خانوادگی یا اسرار دیگری را بدون رضایت او جز در موارد قانونی منتشر کند یا دسترس دیگران قرار دهد، به نحوی که منجر به ضرر یا عرفاً موجب هتک حیثیت او شود، به حبس از نود و یک روز تا دو سال یا جزای نقدی از پنج میلیون ریال تا چهل میلیون ریال یا هر دو مجازات محکوم خواهد شد.» نکته قابل ذکر در این ماده اینست، صرف در نظر گرفتن ضرر یا شرط قرار دادن هتک حیثیت که ضرر در درونش نهفته است را نمی‌توان ملاک درستی جهت مداخله کیفری دانست؛ زیرا این حق برای بزه‌دیده همیشه باید وجود داشته باشد ولو اینکه هتک حیثیتی برای وی رخ نداده با نقض حریم خصوصی، بتواند از دستگاه عدالت کیفری مطالبه‌گری کرده و این

حق برای وی محفوظ باشد و رسیدگی و مجازات مرتکب را خواستار باشد. در صورت تدوین کارشناسانه قوانین و بهره‌گیری از متخصصان مختلف با دیدگاه‌های متنوع به همسو شدن قانون با نیازهای اجتماع کمک خواهد شد. ازاینرو احترام و کرنش شهروندان در مقابل متون قانونی بیشتر شده، ازاینرو این حاکمیت قانون است که به راستی و درستی استقرار می‌یابد.

قانون‌گذار نباید محدود در تصویب قانون باشد بلکه ضروریست که مصوبات را در حین اجرا، مورد بازبینی قرار داده، تا چالش‌های آن را برطرف سازد. باین‌حال مشاهده می‌شود که بعد از گذشت چندین سال از تصویب بعضی قوانین و ایراداتی که در آن‌ها وجود دارد، متأسفانه اقدامی در جهت اصلاحات صورت نگرفته است. به طور مثال ماده ۶۴ قانون تجارت الکترونیک مصوب ۱۳۸۲ مقرر داشته: «به‌منظور حمایت از رقابت‌های مشروع و عادلانه در بستر مبادلات الکترونیکی، تحصیل غیرقانونی اسرار تجاری و اقتصادی بنگاه‌ها و مؤسسات برای خود و یا افشای آن برای اشخاص ثالث در محیط الکترونیکی جرم محسوب و مرتکب به مجازات مقرر در این قانون خواهد رسید.» همچنین در ماده ۷۵ همین قانون مقررهای بدین شکل آمده: «متخلفین از ماده (۶۴) این قانون و هرکس در بستر مبادلات الکترونیکی به‌منظور رقابت، منفعت و یا ورود خسارت به بنگاه‌های تجاری، صنعتی، اقتصادی و خدماتی، با نقض حقوق قراردادهای استخدام مبنی بر عدم افشای اسرار شغلی و یا دستیابی غیرمجاز، اسرار تجاری آنان را برای خود تحصیل نموده و یا برای اشخاص ثالث افشا نماید به حبس از شش ماه تا دو سال و نیم، و جزای نقدی معادل پنجاه میلیون ریال محکوم خواهد شد.» ماده ۶۴ به طور عام تحصیل غیرقانونی اسرار تجاری را جرم‌انگاری کرده، با وجود چنین مقررهای واقعاً نیازی به وجود ماده ۷۵ هست؟ آیا این‌گونه قانون‌نویسی را نباید ماده‌پردازی و زیاده‌گویی مقنن محسوب کرد؟ با وجود تعریفی که از حریم خصوصی در کنفرانس کشورهای شمال اروپا در سال ۱۹۶۷ شده که مقرر می‌دارد: «هر کسی باید به حال خود گذاشته شود تا با کمترین دخالت دیگران به زندگی خود بپردازد» (قیاسی، ۱۳۸۶، ص ۲۳۹). چنین تعریفی در قوانین ایران در این مورد وجود ندارد که باید گفت، اگر این پراکنده‌گویی مقنن در خصوص حریم خصوصی نبود و در یک قانون واحد و مشخص به حریم خصوصی پرداخته می‌شد در وهله اول نیازی به مراجعه به قوانین متعدد و متفرق نبود و در مرحله بعد احتمال اینکه این اشکالات رخ دهد کمتر بود.

در سند منتشره توسط کمیساریای عالی حقوق بشر سازمان ملل در خصوص نظارت بر سیستم قانونی در سال ۲۰۰۶^۱ بر وجود سیستمی مؤثر و کارآمد تأکید شده است، «این نظارت که با هدف شناسایی روند تخلف از استانداردهای ضروری که مانع انطباق می‌شوند، انجام می‌شود تا اینکه حمایتی مؤثر صورت گیرد. حق یک روند قانونی منصفانه، دسترسی

1 . Report of the United Nations High Commissioner for Human Rights (2006)

به عدالت و برخورد عادلانه و اجرای صحیح آن در قلب یک سیستم منصفانه و مؤثر نهفته است.» نظام حقوقی ایران با الزام قانونی مبنی بر وجود سیستمی جهت نظارت بر قوانین مصوب با مشکلات این چنینی مواجه خواهد شد.

ارزش اصلی شخص، جان، حقوق و آزادی‌های اوست. یکی از نشانه‌های حاکمیت قانون، وجود فرهنگ حقوقی بالای جامعه و تک‌تک آحاد آن است. وجود فرهنگ حقوقی به‌عنوان شاخص توسعه پدیده‌های حقوقی اجتماع تلقی می‌شود. فرهنگ حقوقی یک فرد در سواد حقوقی، احترام به قانون و فعالیت مشروع او در چارچوب قانون است. ایجاد و استقرار حاکمیت قانون به سطح فرهنگ حقوقی یک فرد و جامعه به طور کل بستگی دارد. شاخص اصلی فرهنگ حقوقی وجود نهادهای حقوقی توسعه‌یافته‌ای است که حقوق و آزادی‌های بشر و امنیت او را تضمین می‌کند؛ همچنین یکی دیگر از شاخص‌های فرهنگ حقوقی یک جامعه، به رسمیت شناختن قوانین از سوی اکثریت جمعیت به‌عنوان عادلانه و ضروری بودن برای حفظ توسعه پایدار حاکمیت است. وجود این فرهنگ و تثبیت آن میان آحاد جامعه، پذیرش این امر که مردم نیز توسط کارشناسان سهمی مهم در تدوین قوانین دارند، سبب کرنش بیشتر در مقابل قانون مصوب در قلمرو حریم خصوصی توسط دولت و مردم شده و حاکمیت قانون نیز محفوظ خواهد ماند.

نتیجه‌گیری

سند کمسیون اروپایی برای دموکراسی در سال ۲۰۱۶ از موارد قطعیت قانون را قابلیت پیش‌بینی قانون بیان کرده که در کنه این ویژگی، دقت کافی در تدوین قانون نهفته است، با وجود این واقعیت، در حقوق موضوعه ایران دقت کافی در خصوص تعریف مکان خصوصی نشده است که خود این موضوع، حمایت قانونی مناسب را در صورت نقض این حریم را با مشکل مواجه می‌کند.

در اعلامیه جهانی حقوق بشر حریم خصوصی افراد محترم شمرده شده است و حمایت قانونی از آن را از مهم‌ترین مسائل قلمداد کرده است؛ ولی درعین حال با وجود دستورالعمل حمایت از افراد تحت بازداشت سازمان ملل در مورد بازداشت مرتکبان توسط افراد دارای صلاحیت، مقنن در ماده ۴۵ ق.آ.د.ک بنا بر مصلحت‌سنجی با وجود نقض حریم خصوصی متهمان، اقدامات برای جلوگیری از فرار آن‌ها را نه به افراد دارای صلاحیت بلکه به شهروندان عادی سپرده است.

در حقوق موضوعه ایران خصوصاً قلمرو کیفری قانون مستقلاً در مورد صیانت از حریم خصوصی وجود ندارد و با مراجعه به قوانین متعدد و گاه با کلیتی حقوقی نه کیفری به موضوع حریم خصوصی پرداخته شده است که اتخاذ چنین رویکردی نه بهره‌ای را نصیب تفکر حاکمیت قانون خواهد کرد و نه صرفه‌ای مناسب برای حفاظت از حریم خصوصی خواهد

داشت.

بهره‌گیری از کارشناسانی با تخصص‌های مختلف که دربردارنده نظرات آحاد جامعه هستند، هم سبب عادلانه و منصفانه تدوین شدن قانون در موضوع حاضر خواهد شد و راه را بر دورزدن و افزایش جرایم خواهد بست. نکته قابل ذکر اینکه، در عین دشواری جعل کارت‌های بیومتریک، باید مدنظر داشت که چالش مهم هک و رخنه در سرورهای پشتیبان این قبیل کارت‌ها همچنان محفوظ است که در نظام حقوقی ایران علی‌الخصوص حقوق کیفری درباره رمزگذاری مناسب داده‌های حساس و تشخیص نفوذ خارجی و ضمانت اجراهای آن تمهیداتی اندیشیده نشده است که همین امر علاوه بر نقض حریم خصوصی و آسیب‌پذیری داده‌ها سبب گسترش موجی از بی‌اعتمادی شهروندان را فراهم می‌کند.

در انتها با ایجاد فرهنگ حقوقی شایسته در جامعه ایران از طریق افزایش سواد حقوقی و احترام به قانون به وسیله ایجاد و استقرار حاکمیت قانون و حفظ حریم خصوصی کمک قابل توجهی خواهد شد.

منابع

(الف) فارسی

۱. انصاری، باقر، (۱۴۰۰)، حقوق حریم خصوصی، چاپ ششم، تهران: انتشارات سمت.
۲. دهقان چاچکامی، حمید، (۱۳۹۰)، جایگاه مصلحت در قانون‌گذاری کیفری ایران، چاپ اول، قم: انتشارات بوستان کتاب.
۳. شایسته مجد، زهرا؛ پایدار فرد، علی؛ بختیاری، فاطمه؛ حسینی، مینا، (۱۴۰۱)، «تحلیل جایگاه اصل محرمانگی در حوزه سلامت با توجه به حقوق موضوعه و اخلاق پزشکی»، نشریه سازمان نظام پزشکی، (۴۰)، ۴.
۴. شفیعی سروستانی، ابراهیم، (۱۳۸۵)، قانون‌گذاری در نظام جمهوری اسلامی آسیب‌ها و بایسته‌ها، چاپ اول، قم: انتشارات پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی.
۵. عبدی، عباس، (۱۳۸۱)، معمای حاکمیت قانون، چاپ اول، تهران: انتشارات طرح نو.
۶. قیاسی، جلال‌الدین، (۱۳۸۶)، مبانی سیاست جنایی حکومت اسلامی، چاپ دوم، قم: انتشارات پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی.
۷. مرکز مال میری، احمد، (۱۳۹۴)، حاکمیت قانون؛ مفاهیم، مبانی و برداشت‌ها، چاپ سوم، تهران: انتشارات مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی.

(ب) لاتین

8. Adamidis, Vasileios, (2024), *Democracy, populism, and the rule of law: A reconsideration of their interconnectedness*, Journals Permissions, Vol. 44(3)
9. Alimbekova. M.A, Ibrayeva A.S, Baikenzheev A.S, (2024), *The development of legal culture as one of the key directions in the formation of the rule of law and civil society*, 2(147)
10. Mirshekari. A, Ahmadi. A, (2021), *RIGHT TO IMAGE IN THE MIRROR OF INTERNATIONAL*
11. DOCUMENTS, *ISLAMIC LAW AND LEGAL SYSTEM OF IRAN*, Journal of Shariah Law Research, vol. 6 (1) 11-36
12. Steffensen. B, Below. N, Klade. M, (2012), *Simulating and Evaluating a Better Regulation of Converging Technologies*, Scientific Knowledge for Environmental Protection, 11-12

References

A) Persian

1. Ansari, Bagher. (2021). Privacy Law (6th ed.). Tehran: Samt Publications. (in Persian).
2. Dehghan Chachkami, Hamid. (2011). The Place of Expediency (Maslahat) in Iranian Criminal Legislation (1st ed.). Qom: Bustan-e Ketab Publications. (in Persian).
3. Shayesteh Majd, Zahra, Paydar Fard, Ali, Bakhtiari, Fatemeh, & Hosseini, Mina. (2022). Analysis of the Place of the Principle of Confidentiality in the Health Sector Regarding Statutory Law and Medical Ethics. Journal of the Medical Council of Iran, 40(4). (in Persian).
4. Shafiei Sarvestani, Ebrahim. (2006). Legislation in the System of the Islamic Republic: Harms and Imperatives (1st ed.). Qom: Publications of the Islamic Sciences and Culture Academy. (in Persian).
5. Abdi, Abbas. (2002). The Enigma of the Rule of Law (1st ed.). Tehran: Tarh-e No Publications. (in Persian).
6. Ghiasi, Jalal al-Din. (2007). Foundations of Criminal Policy of the Islamic Government (2nd ed.). Qom: Publications of the Islamic Sciences and Culture Academy. (in Persian).
7. Markaz Malmiri, Ahmad. (2015). The Rule of Law; Concepts, Foundations, and Perceptions (3rd ed.). Tehran: Publications of the Research Center of the Islamic Consultative Assembly. (in Persian).

B) Latin (English)

8. Adamidis, Vasileios. (2024). Democracy, Populism, and the Rule of Law: A Reconsideration of Their Interconnectedness. Journals Permissions, 44(3).
9. Alimbekova, M.A., Ibrayeva, A.S., & Baikenzheev, A.S. (2024). The Development of Legal Culture as One of the Key Directions in the Formation of the Rule of Law and Civil Society. 2(147).
10. Mirshekari, A., & Ahmadi, A. (2021). Right to Image in the Mirror of International Documents, Islamic Law and Legal System of Iran. Journal of Shariah Law Research, 6(1), 11-36.
11. Steffensen, B., Below, N., & Klade, M. (2012). Simulating and Evaluating a Better Regulation of Converging Technologies. Scientific Knowledge for Environmental Protection, 11-12.